

JAMOATCHILIK NOROZILIGINI KELITIRIB CHIQRUVCHI OMILLAR

Xasanov Boburjon Hakimovich

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat siyosati va boshqaruv Akademiyasi mustaqil izlanuvchisi,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
sherzodxamrayev1990@gmail.com

Taqrizchi: Yusubov Jaloliddin Kadamovich

O'zbekiston Milliy universiteti
professori v.b., falsafa fanlari doktori (DSc)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada, mamlakatimizda fuqarolarning turmush tarzini yaxshilash bo'yicha olib borilayotgan islohotlar, xorijiy davlatlar misolida sodir etilgan jamoatchilik noroziliklari, ularni keltirib chiqaruvi omillar o'rganib chiqilgan.

Kalit so'zlar: jamoatchilik, norozilik, namoyish, omil, ijtimoiy-siyosiy vaziyat, xavfsizlik, siyosat.

FACTORS CAUSING PUBLIC RESONANCE

ABSTRACT

In this article, the reforms carried out to improve the lifestyle of citizens in our country, public protests on the example of foreign countries, the factors that cause them are studied.

Key words: public, protest, protest, factor, socio-political situation, security, politics.

ФАКТОРЫ, ВЫЗЫВАЮЩИЕ ОБЩЕСТВЕННЫЙ РЕЗОНАНС

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуются реформы, проводимые для улучшения образа жизни граждан в нашей стране, общественные протесты на примере зарубежных стран, факторы, которые их вызывают.

Ключевые слова: общественность, протест, протестное движение, фактор, социально-политическая ситуация, безопасность, политика.

KIRISH

Ma'lumki, so'nggi bir asrda gigimon davlatlar tomonidan yer sharini mintaqalarga bo'lish, tarafdor bo'lmagan kichik davlatlarda siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va kriminogen vaziyatni izdan chiqarish orqali aholini jamoatchilik noroziliklar to'loqiga tushirish va amaldagi hukumatni ag'darish amaliyoti keng foydalanilmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review).

Bugungi kunda jamoatchilik noroziligi kelib chiqarishi mumkin bo'lgan omillar o'rganilganda, dastlab biron-bir omil norozilik namoyishi keltirib chiqarishi, keyinchalik esa norozilik namoyishida keskinlikning ortishi bilan jamoatchilik tartibsizlikka aylanib ketishi holatlari kuzatilmoqda. Keskinlikning ortish holati, ushbu noroziliklar vaqtida davlatning namoyishchilarga tazyiq o'tkazishi, huquqni muhofaza qiluvchi organlarning olomonga kuch ishlatishi yoki ular bilan to'g'ri tushuntirish ishlar olib borilmasligi, shuningdek olmonning talabi qondirilmasligi bilan izohlanishi mumkin.

Dunyoda bo'lib o'tayotgan jamoatchilik noroziliklarning paydo bo'lish mexanizmiga e'tibor qaratsak, barcha jamoatchilik noroziliklarda o'xshash jihat mavjud. Bu aholini jumbushga keltiruvchi davlatning o'z fuqarolariga nisbatan qilgan noto'g'ri harakati hisoblanadi.

Masalan, 2018 yil 17 noyabr kuni Fransiya prezidenti Emmanyuel Makronni mamlakat bo'ylab dizel yoqilg'isining tan narxini oshirish to'g'risida imzolagan hujjati aholining keskin noroziligiga sabab bo'lgan. Shu vaqtda norozi kayfiyatdagi aholining e'tirozlari mamlakat rahbariyati tomonidan e'tiborsizlik bilan qaralganligi oqibatida, keyinchalik Fransiyaning barcha shahar markazlarida bir vaqtning o'zida "sariq jelet" kiygan holda omma to'plangan.

Jamoatchilik noroziligi harakatlari va tartibsizliklarda jumbushga kelgan olomon amaldagi hukumat oldiga 25 ta talab qo'ygan. Bular mamlakatda soliqlar miqdorini kamaytirish, oylik va pensiya miqdorini oshirish, kredit foizlarini kamaytirish, mamlakatda monopoliyaga chek qo'yish, ta'lim, qishloq xo'jaligi va tibbiyot sohalarida islohotlar o'tkazishdan amaldagi hukumat va prezident E.Makronni iste'fosini talab qilganlar¹.

Birgina mamlakatdagi siyosiy-ijtimoiy vaziyat, aholining kayfiyatini e'tiborga olinmasdan qabul qilingan hujjat va jumbushga kelgan olomon talablarini zudlik bilan o'rganmaslik ortidan Yevropaning 12 ta davlatlari bo'ylab 600 kun davomida jamoatchilik norozilik harakatlari va tartibsizliklar bo'lib o'tgan².

¹ wikipedia.org /Движение_жёлтых_жилетов

² Мы – Желтые жилеты: наши первые 600 дней/colonelcassad.livejournal.com/6670795.html

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

Jamoatchilik noroziliklarni oldini olishning o'ziga xos jihatlaridan biri shuki, noroziliklar vujudga kelgandan so'ng uni bartaraf qilish imkonsiz jarayon bo'lishi mumkin. Shuning uchun ham, jamoatchilik noroziliklarni bartaraf etishdan ko'ra, uning paydo bo'lishiga imkoniyat yaratuvchi holatlarni aniqlash va zarur chora tadbirlar belgilash muhim jarayon hisoblanadi. Bunda dastlab jamoatchilik noroziliklarni keltirib chiqaruvchi omillarni aniqlab olish lozim.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Soha mutaxassislarining fikricha jamoatchilik noroziligini keltirib chiqaruvchi omillarni tahlil qilganda, ularni quyidagi guruhlarga bo'lish mumkin.

Birlamchi omillar:

1. davlatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolning tangligi;
2. ishsizlik darajasining yuqoriligi;
3. mamlakatda muttasil davom etib kelayotgan beqaror siyosiy vaziyat;
4. mamlakat hududlardagi turli xil milliy-etnik ziddiyatlar;
5. diniy konfessiya vakillari o'rtasidagi munosabatlarning yomonlashuvi;
6. milliy ozchilikka nisbatan diskriminatsiya mavjudligi.

Ikkilamchi omillar:

1. jamoatchilik tadbirlarni tashkil qilish va o'tkazishda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar;
2. qo'shni davlatlar hududidagi jamoatchilik noroziliklar ta'siri;
3. yirik davlatlar manfaatlariga xizmat qiluvchi tendensioz saytlarning (*Ozodlik radiosi, Eltuz.com va boshqa*) provokatsion faoliyatlari.

Bundan tashqari, ushbu omillarni davlatga nisbatan ta'sir o'tkazish sub'ektlariga qarab ichki va tashqi omillarga ham ajratish mumkin.

Ichki omillar: davlatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolning tangligi, mamlakatda muttasil davom etib kelayotgan beqaror siyosiy vaziyat, ishsizlik darajasining yuqoriligi, diniy konfessiya vakillari o'rtasidagi munosabatlarning yomonlashuvi, milliy ozchilikka nisbatan diskriminatsiya mavjudligi, jamoatchilik tadbirlarni tashkil qilish va o'tkazishda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar.

Tashqi omillar: chegara hududlardagi turli xil milliy-etnik ziddiyatlar, qo'shni davlatlar hududidagi jamoatchilik noroziliklar ta'siri, yirik davlatlar manfaatlariga xizmat qiluvchi tendensioz saytlarning (*Ozodlik radiosi, Eltuz.com va boshqa*) provokatsion faoliyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Mutahascislar fikricha, ijtimoiy adolat mezonlarining qo'pol ravishda buzilishi, aholi ehtiyoji uchun zarur tovarlarning tanqisligi yoki

ushbu mahsulotlar narxining keskin ko'tarilib ketishi, fuqarolar huquq va erkinliklarini oshkora poymol qilinishi va mansabdorlarga xos jinoyatlar (poraxo'rlik, byurokratizm va tamagirlik)ning avj olishi, singari illatlar ham jamoatchilik noroziliklarni vujudga keltiradigan omil o'laroq qaraladi.

Sanab o'tilgan mazkur holatlar o'rtasida davlatdagi ijtimoiy- iqtisodiy ahvolning tangligi va aholining o'z vaqtida hal qilinmagan turli muammolar yuzasidan norozilik namoyishlarining keyinchalik jamoatchilik tartibsizliklarga aylanib ketishi eng muhim sabablardan biridir.

2013 yil noyabr oyida Ukraina davlatida boshlangan yevromaydon voqealarini bunga misol tariqasida olsak, ijtimoiy adolatsizlikning yuqori darajasi, Ukraina aholisining daromadlari va turmush darajasidagi katta farq, ijro etuvchi, sud hokimiyati va huquqni muhofaza qiluvchi organlardagi korrupsiya aholining hukumatga nisbatan jamoatchilik noroziligiga olib kelganligiga amin bo'lamiz³.

2021 yil oxirida Turkiya davlatining lira pul birligi qadrsizlinishi oqibatida mamlakatda aholi uchun zarur bo'lgan mahsulotlarning narxi keskin oshishi, poytaxt Anqara va markaziy shaharlarda aholini jamoatchilik to'planib, norozilik namoyishlari uyushtirgan. Natijada norozi kayfiyatdagi to'plangan aholi amaldagi hukumatning 30 foiz raxbariyati iste'foga ketishiga erishgan⁴.

Ba'zi davlatlardagi siyosiy vaziyatning nobarqarorlik holatini ham kelgusida jamoatchilik noroziliklarga turtki beruvchi kuch sifatida ko'rish mumkin.

Bunga dalil sifatida, 2019 yil 4 oktyabrda Iroq davlatida og'ir siyosiy vaziyat natijasida boshlangan jamoatchilik noroziliklarning keltirishimiz mumkin. Iroq so'nggi o'n besh yil davomida urush va diniy nizolar girdobida qolgan. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, Iroqda 2018 yildan ishsizlik darajasi yiliga 7.9 % ga o'smoqda, ammo bu yoshlar orasida ikkibarobardan ham yuqori taxminan 25 % dan ortiq. Deyarli 17% mehnatga layoqatli iroqliklar faqat vaqtinchalik ish topishlari mumkin, 2014 yildan buyon mamlakat aholisining deyarli to'rttdan bir qismi kuniga 1.9 dollardan kam mablag' evaziga yashamoqda⁵.

Har oltinchi oilada oziq-ovqat tanqisligi mavjud. Mamlakatni qayta tiklash uchun 88 mlrd dollar mablag' talab qilinmoqda.

Davlatdagi siyosiy beqarorlik holati haqida gapirilganda shunisi e'tiborliki bunda amalga oshirilgan jamoatchilik noroziliklardan nafaqat ichki kuchlar, shuningdek tashqi kuchlar ham o'z manfaatlarida yo'lida foydalanishadi. Bunday noroziliklar mamlakatga tashqi kuchlarning osonlik bilan suqilib kirishiga imkoniyat yaratadi.

³ Ярошинская А. От Майдана до войны с Россией. // Росбалт. Дата обращения 14 октября 2015

⁴ Беспорядки в Турции после обвала лиры: eur.kz/world/1943667

⁵ Как и почему начались протесты в Ираке. <https://www.bbc.com/russian/news-49945488>

Siyosiy beqaror davlatlardagi jamoatchilik noroziliklar jarayonida, hukumatning tartibsizliklar ishtirokchilariga nisbatan kuch ishlatishi va bundan jabr ko'rgan aholining **“huquqlarini himoya qilish”** niqobi ostida suqilib kirish ssenariysi hozirda juda ko'p yirik davlatlar tomonidan qo'llanib kelinmoqda.

Jamoatchilik noroziligi jamiyatdagi turli qarama-qarshi milliy-etnik guruhlarining o'zaro ayirmachilik ruhidagi nizolari ta'siri ostida ham vujudga kelishi mumkin.

Bunday turdagi jamoatchilik noroziliklar ko'proq avvalgi sobiq ittifoq tarkibida bo'lgan davlatlarga xos bo'lib, uning sabablari tahlil qilinsa, ularning aksariyatining ildizlari o'tmish xatolariga ya'ni, sobiq sovet tuzimi sovet davlatini tuzishda chegaralarni belgilashdagi amalga oshirilgan noto'g'ri siyosatiga va o'sha davrda yo'l qo'yilgan milliy kamsitishlarga, shuningdek, davlat siyosatini nomaqbul olib borilishi kabi holatlarda ko'rishimiz mumkin.

Misol tariqasida 1991 yilda boshlangan Ozarbayjon va Armanlar o'rtasidagi Tog'li Qorabog' mojarosini keltirishimiz mumkin. Tog'li Qorabog' avtonom viloyat sifatida 1923 yilda Ozarbayjon hududida tashkil etilgan bo'lib, bu yerda asosan arman millati vakillari (89.24 %) istiqomat qiladi. Ular 1820 yillarda Chor Rossiyasi tomonidan bu yerlarga ko'chirib olib kelingan. SSSR tarqalgandan so'ng armanlar separatistik harakatni boshlashdi va ikki millat ozarbayjon va armanlar o'rtasida millatlararo mojaro vujudga keldi. 1991 yil separatistik rejim Tog'li Qorabog' mustaqilligini e'lon qildi, lekin dunyoning hech bir mamlakati bu mustaqillikni tan olmadi⁶.

Davlatlar o'rtasidagi chegaralarni delimitatsiya va demarkatsiya qilish ishlarining to'liq yakunlanmaganlik holati ham chegara hududlarida yashovchi aholi punktlari o'rtasida o'zaro jamoatchilik nizolarni keltirib chiqaruvchi sabablardan biri bo'lmoqda.

Misol uchun, Tojikiston va Qirg'iziston o'rtasida 970 km dan ortiq umumiy chegara bo'lib o'tgan yillar mobaynida uning 510 km ga yaqini demarkatsiya qilingan. Shu sababli ham chegara hududlarda bot-bot qurolli to'qnashuvlar bo'lib turadi. 2020 yil 7 may kuni Tojikiston va Qirg'iziston chegara hududida Qirg'iziston fuqarolarining bahsli hududda 4 gektar yer maydonini o'zlashtirishlari natijasida u yerda yashovchi qirg'izlar va tojiklar o'rtasida to'qnashuv bo'lib jamoatchilik norozilik va tartibsizliklar kelib chiqqan⁷.

Diniy konfessiya vakillari o'rtasidagi munosabatlarning yomonlashuvi natijasida vujudga kelgan jamoatchilik noroziliklarga 2020 yil 24 fevral kuni Hindiston

⁶ Tog'li qorabog' muxtor viloyati. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tog'li_qorabog'_muxtor_viloyati

⁷ Что происходит на границе Кыргызстана и Таджикистана? Читайте больше: nur.kz/world/1988319

davlatida boshlangan voqealarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin. Hindiston parlamenti Pokiston, Afg'oniston va Bangladeshdan kelgan qochqinlarga fuqarolik berishni soddalashtirish bo'yicha Fuqarolik to'g'risidagi Qonunga o'zgartirish kiritdi, ammo bir shart bilan, ular induistlar, sikhlar yoki nasroniylar bo'lishi mumkin faqat musulmon bo'lmasliklari kerak. Shu bilan bir vaqtda, ko'plab shtatlarda mahalliy musulmonlar Hindiston fuqarosi ekanini isbotlashi kerak bo'ladi. Agar ular kerakli dalillar keltira olishmasa, ular deportatsiyaqilinishi mumkin bo'lgan.

Ushbu qonun loyihasi hindistonlik musulmonlarni g'azablantirdi. Ularning fikricha, so'nggi tuzatishlar konstitutsiyaga zid, chunki rasman dunyoviy hisoblangan mamlakatda aholining bir qismi diniy e'tiqodidan kelib chiqib kamsitilgan. Hindiston shimoli-sharqiy shtatlari aholisi ham qonunga e'tiroz bildirib, ular Bangladeshdan kelgan millionlab odamlar ularning shtatlarida doimiy qolib ketishidan xavotirda bo'lishgan. Bu tuzatishlarni mahalliy aholi manfaatlariga zid deb hisoblab musulmonlar jamoatchilik noroziliklar to'loqini boshlashgan⁸.

Yana shuni ta'kidlash joizki, jamoatchilik tadbirlar vaqtida huquqni muhofaza qiluvchi idora xodimlarining yoki jamoatchilik tadbirlar tashkilotchilarining tadbirlarni tashkil qilish va o'tkazishda mas'uliyatsizlikka yo'l qo'yishi, turli noto'g'ri qarorlar qabul qilishi ham aholi tomonidan jamoatchilik norozilik holatlarini keltirib chiqarishi, bu esa kelgusida jamoatchilik tartibsizliklarga aylanib ketishi ehtimolini oshirishi mumkin.

2017-yilda Toshkent shahridagi Sayilgoh ko'chasida o'tkazilgan rekord osh tadbirida tashkilotchilar tomonidan OAVda keng yoritilib, kirish chegaralanmagan degan ma'noda reklamalar berilganligi sababli, "Amir Temur xiyoboni" atrofida 120.000 dan ortiq fuqarolar yig'ilib osh tarqatish bilan bog'liq jarayonda turli ko'ngilsizliklar sodir bo'lgan.

2018 yil 30 iyunda Yoshlar kuniga bag'ishlanib "Milliy" stadionda o'tkazilgan tadbirga kirish biletleri kassalarda tekin tarqatilmoqda mazmunida jamoatchilik axborot vositalarida keng yoritilishi natijasida 30.000 kishiga mo'ljallangan stadionga taxminan 50.000ga yaqin fuqaro tashrif buyurgan. Bu o'z navbatida, stadion hududiga kira olmagan fuqarolar tomonidan juda ham qattiq norozilikka sabab bo'lgan.

Shu bilan birga, turli bayramlar va siyosiy tadbirlarda (miting va namoyishlar) huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan ommaga nisbatan turli qurollardan o'rinsiz foydalanishi kutilmagan oqibatlarga olib kelishi mumkin. Jamoatchilik tartibsizliklarning boshlang'ich bosqichida huquqni muhofaza qiluvchi organlarda kuch va vositalarning y e tarli darajada bo'lmasligi, olomonga tushuntirish ishlarini

⁸ Хиндлар нега Исломга қарши исён кўтармоқда. <https://sputniknews-uz.com/world/20200228/13562068>

olib bormasdan, uning yetakchilarini qo‘lga olishga qaratilgan harakatlari ommani g‘alayonga undovchi sabab bo‘lishi mumkin.

Hozirgi kunda jamoatchilik noroziliklarni tashkil qilish bilan biror mamlakatda siyosiy beqarorlik holatini vujudga keltirishda yirik davlatlar axborot kommunikatsiya texnologiyalardan oqilona foydalanishmoqda. Jumladan, o‘zlarining manfaatlariga xizmat qiluvchi tendensioz saytlar orqali yashirin faoliyat bilan mamlakat aholisi ongiga salbiy axborot-psixologik ta’sir o‘tkazib, ularda davlat boshqaruviga nisbatan norozilik kayfiyatini uyg‘otish va davlat siyosatiga qarshi norozilik chiqishlari uyushtirishga chorlovchi axborotlar tarqatilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, xorijiy mamlakatlarda ro‘y bergan jamoatchilik norozilik namoyishlardan kelib chiqib aytish mumkinki, aholini norozilik kayfiyatini kuchaytiruvchi omillarga qarshi kurashishda nafaqat amaldagi hukumat, balki har bir fuqarolar javobgar hisoblanadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda hukmronlik surayotgan tinchlik, amaldagi hukumatimiz tomonidan millatlararo va dinlararo totuvlik hamda iqtisodiyotni rivojlantirish, aholi turmush tarzini yaxshilash bo‘yicha olib borilayotgan keng ko‘lamli ishlarga har birimiz kamarbasta bo‘lishimiz zurar.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2023.
2. [wikipedia.org /Движение_жёлтых_жилетов;](https://wikipedia.org/)
3. Мы – Желтые жилеты: наши первые 600 дней/colonelcassad.livejournal.com/6670795.html Ярошинская А. От Майдана до войны с Россией. // Росбалт. Дата обращения 14 октября 2015;
4. Беспорядки в Турции после обвала лиры: nur.kz/world/1943667;
5. Как и почему начались протесты в Ираке. <https://www.bbc.com/russian/news-49945488>;
6. Тоғли қорабоғ мухтор вилояти. <https://uz.wikipedia.org/>;
7. Что происходит на границе Кыргызстана и Таджикистана? Читайте больше:nur.kz/world/1988319;
8. Ҳиндлар нега Исломга қарши исён кўтармоқда. <https://sputniknews-uz.com>.